

## MUMTOZ ASARLARDA NIDO SAN'ATI POETIKASI (ALISHER NAVOIY BAYTLARI MISOLIDA)

**Nafisa Kuvatova**

*SamDChTI akademik litseyi ona  
tili va adabiyot fani o'qituvchisi*

**Annotatsiya:** Maqolada mumtoz adabiyotimizda foydalanib kelingan nido she'riy san'ati haqida, uning hazrat Alisher Navoiy ijodida aks etishi va baytlardagi ifodasi haqida so'z boradi.

**Kalit so'zlar:** g'azal, she'riyat, ma'naviy va lafziy san'atlar, nido, undalma, matla, maqta, taxallus, begona bayt

Mumtoz adabiyotimizda nido sa'nati qadimdan mumtoz shoirlar tomonidan keng foydalanib kelingan she'riy san'atlardan biri hisoblanadi. "Nido" arab tilidan olingan bo'lib, "qichqiriq", "chaqiriq", "undov" degan ma'nolarni bildiradi. "Insho yo'llaridan biri, fikrni ifodalash usuli, o'y-fikr, xis-tuyg'u, kechinmalarning kimgadir yoki nimagadir murojaat tarzida bayon etilishi, she'rda undalma qo'llash. Ya'ni shoir saboga, ko'ngilga, ma'shuqaga yoki o'z-o'ziga murojaat etar ekan, shu orqali o'z his-tuyg'ularini, kechinmalarini bayon qilib oladi. Masalan,

Bobur yorga:

Agarchi sensizin sabr aylamak, ey yor, mushkuldur,  
Sening birla chiqishmoqlik dag'i bisyor mushkuldur,- tarzida,  
Mashrab esa:

Eshit arzimni, ey dilbar, yurak-bag'rim kabob o'ldi,

Raqiblar shodumon bo'ldi nigorimning jafosidin,- tarzida murojaat qilib, shu orqali ishq iztiroblari, hijron azoblari bilan bog'liq tuyg'ularni izhor etishni maqsad qiladilar. Aksar hollarda, shoir she'r davomida bayon etgan fikrlar o'z-o'ziga murojaat tarzida xulosalanishi mumkin. Masalan, Navoiy bir maqta'sida:

Ey Navoiy, barcha o'z uzrin dedi, o'lguncha kuy,

Kim, senga ishq o'ti- o'q ermish azalning qismati,- der ekan, o'ziga murojaat qilish orqali "boshdan kechirilgan ishq iztiroblarida hech kim aybdor emas, balki, ishq senga taqdirning bitigidir" degan xulosaga keladi.

Umuman, she'riyatimizda:

"Ey bod, yetkur yora salomim", "Ey sorbon, oxista yur, oromijonim boradur", "Do'stlar, bu kun ajab bir sarvqomat ko'rmisham", "Ey Navoiy, sobit o'lsun shoxi g'oziy davlati", "Ul paridin men nechuk jon eltayinkim, Boburo", "Mashrabo, o'lguncha dargohida maqsuding budur" kabi ko'rinishlarda baytlar bitmagan, nido usuliga murojaat qilmagan shoir deyarli topilmaydi." [1].

Nido sa'nati g'azal mulkining sultoni Alisher Navoiy ijodida ham keng o'rin olgan. "Nido boshqa she'riy san'atlardan bevosita inson qalbidagi his va hayajonlarni ochiq va kuchli tasvirlab bera olish imkoniyati bilan ajralib turadi. Insonning ichki tuyg'ulari po'rtana misoli junbushga kelganida lirik qahramon olamdagi har qanday narsa-hodisalarga, tabiatdagi istalgan narsaga, o'zining qalbiga, suhbatdoshiga murojaat etishi mumkin. Alisher Navoiy lirik qahramonining ichiga bo'lgan saboga murojaat etadi.

Ey sabo, holim borib sarvi xiromoning'a ayt,  
Yig'larimning shiddatin gulbargi xandoning'a ayt"[2].

"Qilg'il" radifli g'azali matlasidanoq oshiq o'z ma'shuqasiga izhori dilini, chorlovini "qaro ko'zum" undalmasi orqali boshlaydi. Baytda ma'shuqaga odamgarchilikni odat qilmoqni, ko'z qorachig'iga mardum(qorachiq) kabi joylashib olmoqlikni, ya'ni oshiqning yonida bo'lib, uni visolidan bahramand qilishligini so'raydi.

Qaro ko'zum, kel-u, mardumliq emdi fan qilg'il,  
Ko'zum qarosida mardum kibi vatan qilg'il.

Aynan shu g'azalning baytlarida ey charx undalmasi orqali nido san'ati qo'llan gan. Charxga murojaat qilib, firoq(ayriliq) tog'ida tuprog'ini topsa, xamir qorib Ko'hkan(Farhod obrazi nazarda tutilmoqda) yasamoqligini so'raydi. Ko'hkan obrazi orqali talmeh san'ati ham qo'llanganini guvohi bo'lamiz

Firoq tog'ida topilsa, tufroqim, ey charx,  
Xamir etib yana ul tog'da ko'hkan qilg'il.

"Qilg'il" radifli g'azal maqtasida bog'bonga murojaat bor. Bog'tomiga ignadan tikan qadab chiqilsa ham, xazon sipohlariga monelik qila olmasligi, ya'ni taqdiri azal yozgan yozuqqa qarshi chiqa olmaslik, har bir inson hayotida ibtido mavjud bo'lganidek, intihoning ham borligi tasvirini ko'ramiz.

Xazon sipohig'a, ey bog'bon, emas mone',  
Bu bog'tomida gar ignadin tikan qilg'il.

Yoki:

Yuzida terni ko'rub, o'lsam, ey rafiq, meni  
Gulob ila yuv-u, gul bargidin kafan qilg'il.

Yuqoridagi baytda ham Navoiy hazratlari Rafiq(do'st)ga murojaat qilish orqali ma'shuqa yuzida terni ko'rsa, uni gulob(gul suvi) bilan yuvib, shu gulning barglaridan kafan qilishlarini so'raydi.

Nido sa'natidan Navoiy hazratlari ko'p bora o'zlariga nisbatan qo'llaganlar. Navoiyning o'zlariga xitob qilishlari, asosan, g'azalning maqtasida kelgan. Quyidagi baytlarda Alisher Navoiyning o'ziga murojaatlarini ko'rishimiz mumkin:

Ey Navoiy, barcha o'z uzrin dedi, O'lguncha kuy,  
Kim sanga ishq o'ti o'q ermish azalning qismati

**Yoki:**

Navoiy, anjumane shavqi jon aro tuzsang,  
Aning boshog'liq o'qin sham'i anjuman qilg'il.

**Yoki:**

Ul oy o'tlug' yuzin ochsa, Navoiy, tegmasin deb ko'z,  
Muhabbat tuxmidin o'zga ul o't uzra sipand etmas.  
Ey Navoiy, xo'blarni ko'rma osonlig' bila,  
Kim, birovkim soldi ko'z, uzmak ko'ngil dushvor emish.

**ADABIYOTLAR RO'YXATI :**

1. D.Quronov, Z.Mamajonov, M.Sheraliyeva “Adabiyotshunoslik lug‘ati” Toshkent.2013.
2. Namoz Rasulov. “ She’r san’atlari”
3. Alisher Navoiy “Topmadim” Toshkent 1988
4. Olimjon Davlatov " Ma'nolar xazinasini" Toshkent 2021. 5.<https://tafakkur.net/qarokozum/alisher-navoiy.uz>